

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Kutseõpetaja õppekava

Vladislav Tsaregorodtsev

KUTSEKOOLIDES ÕPPIVATE ERIVAJADUSTEGA NOORTE RASKUSED JA
LAHENDUSED TÖÖLE SIIRDUMISEL NOORTE ENDA HINNANGUL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: uurimismeetodite nooremlektor Karmen Kalk

Tartu 2022

Resümee

Kutsekoolides õppivate erivajadustega noorte raskused ja lahendused tööle siirdumisel noorte enda hinnangul.

Bakalaureusetöös on analüüsitud peamisi raskusi, millega kutsekooli HEV-õppijad koolist tööle siirdumisel kokku puutuvad, ja võimalikke lahendusi nende raskuste ületamiseks õppijate enda hinnangul. Andmete saamiseks koostati elektrooniline valikvastustega küsimustik, millele vastas 12 õppijat.

Töö eesmärk oli välja selgitada, milliste raskustega kutsekoolide HEV-õppijad koolist tööle siirdumisel kokku puutuvad, millist tuge on nad seejuures kooli poolt saanud ja millised on võimalikud lahendused raskuste ületamiseks õppijate enda hinnangul. Andmete analüüsimisel selgus, et õppijad puutuvad rohkem kokku raskustega nagu hirm uue keskkonna ees, motivatsioonipuudus ja liiga kiire töötempo. Tugiteenustest on õppijad kasutanud kõige rohkem tööhõivespetsialisti ja psühholoogi teenust. Lahendustena tekkinud raskuste ületamiseks nägid õppijad enda arvates võimalust tutvuda enne praktikat ja tööleminekut tööülesannetega, saada praktika- või töökoht kooli lähedal, sooritada praktikat või tööd tuttavas keskkonnas, saada abi dokumentatsiooni koostamisel ja tööotsingul ning saada suuremat töötasu ja toetusi.

Märksõnad: erivajadusega õpilane, siirdumine koolist tööle, kutseharidus

Abstract

Problems that students with special needs face in school-to-work transition in vocational education and possible solutions according to them.

In this bachelor's thesis is analyzed main problems that special education students face during school to work transition, what kind of help they received for transition and they opinion on how to solve occurred problems. Data was collected with electronic questionnaire and in total 12 vocational students gave they answers. The aim of the bachelor's thesis was to find out what problems face special education students during school to work transition, what kind of support service have they used and what are the possible solutions to solve occurred problems during transition. The analysis of the data showed that learners are more exposed to difficulties such as fear of a new environment, lack of motivation and fast pace of work. Most popular support service among them was employment specialist and psychologist. To overcome those occurred difficulties the students saw the opportunity to get acquainted with the tasks before the practice or work, to get a practice or a work near the school, to do practice

or work in familiar environment, to receive help with documents and job search and to receive higher salary and money subsidies.

Keywords: special education student, school to work transition, vocational education

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. HEV-õppijad ja nende töövõimalused	6
1.1. Erivajadustega õppija kutsekoolis	7
1.2. HEV-õppijate siirdumine koolist tööle. Lahendused ja raskused	10
2. Metoodika	12
2.2. Andmekogumine	13
2.3. Andmeanalüüs	14
3. Tulemused	14
3.1. Kutsekoolide HEV-õpilaste raskused koolist tööellu siirdumisel	14
3.2. Koolipoolne tugi HEV-õppijatele	14
3.3. Tööle siirdumisel ilmnenu raskuste võimalikud lahendused õppijate hinnangul ...	15
4. Arutelu	17
Tänuõnad	22
Autorluse kinnitus	22
Kasutatud kirjandus	23
Lisad	27
Lisa 1. Küsimustik	27

Sissejuhatus

Kui analüüsida praegust olukorda Eesti koolides, on näha, et viimaste aastate jooksul on hariduslike erivajadustega õpilaste (edaspidi HEV-õppija) osakaal suurenenud.

Rakendusuringute keskus Centar tegi 2016. aastal uuringu, millest selgus, et Eesti koolides on igal aastal vähemalt 22% õpilastest HEV-õpilased ja nende arv kasvab (Räis *et al.*, 2016). Samast uuringust selgus, et 90% põhikooli HEV-lõpetajatest jätkab oma haridusteed kutseõppes. Haridussilma andmetel õppis 2019/20. õppeaastal kutsekoolides 24 017 õppijat, kellest 1327 olid HEV-õppijad (Haridussilm, s.a.).

Kuna HEV-õpilased jätkavad oma õpinguid peamiselt kutseõppes, siis on oluline pöörata erilist tähelepanu nende koolist tööle siirdumisele. Haaristo jt (2016) kinnitavad, et HEV-õppijad on kõige haavatavam ühiskonnarühm, sest neil puudub töökogemus, mida tööandjad tänapäeval sageli nõuavad, ja peale selle võib neil olla töötamiseks vähe oskusi. Samas toovad uurijad esile, et koolist tööle siirdumine on väga oluline etapp inimese elus ja raskused selles etapis võivad põhjustada pikaajalist halba mõju hilisemale tööle (Brunetti & Corsini, 2019). Siirdumise koolist tööle võib jagada kolmeks, kuid omavahel seotud etapiks: hariduslik ettevalmistus, tegelik üleminek ja tulemused tööturul (Jung *et al.*, 2004). Käesoleva töö fookuses on võetud just esimene etapp kuigi ta ilmub kõige varasemalt ning tekkinud raskuste ja nende raskuste võimalik lahendused uurimine annab teadmised, et kuidas on võimalik tulevikus need raskused ennetada.

Kõnealust teemat on üle maailma uuritud, kuid nende uurimuste fookuses on olnud mitu teemat korraga. Eestis leidub vaid mõni uurimus, mille fookusesse on võetud just HEV-õppijate tööle siirdumine. Näiteks on uuritud, milliste raskustega kutsekooli ja kõrgkooli HEV-õppijad tööle siirdumise protsessi jooksul kokku puutuvad (Haaristo *et al.*, 2016) ja milliseid raskusi kogevad HEV-lastel vanemad, kui nende lapsed siirduvad tööellu (Tasa, 2020).

Autorile teadaolevalt puuduvad uurimused, mis keskenduksid Eesti rehabilitatsiooni kutsekoolis õppivate õppijate probleemidele ja lahendustele tööle siirdumisel. Õppijate raskuste ja lahenduste uurimine annab ülevaate ja teadmised sellest, kuidas on edaspidi võimalik aidata kutsekooli HEV-õppijatel probleeme ennetada ning kuidas varem sekkuda ja pakkuda vajalikku tuge tööle siirdumisel. Sellest lähtudes on töö eesmärk välja selgitada, milliste raskustega kutsekoolide HEV-õppurid koolist tööle siirdumisel kokku puutuvad, milliseid tugiteenuseid on nad seejuures saanud koolilt ja milliseid lahendusi nad tekkinud raskustele ise pakuvad.

Bakalaureusetöö koosneb neljast peatükist. Töö teoreetilises osas kirjeldatakse kutseõppe osa HEV-õppija elus tänapäeval ja antakse ülevaade varasematest uurimustest sellel teemal. Metoodika osas antakse ülevaade valimist ja andmete kogumisest ning kirjeldatakse andmete analüüsimeetodeid. Kolmandas osas esitatakse uurimuse tulemused ning neljandas osas keskendutakse arutelule ja järeldustele.

1. HEV-õppijad ja nende töövõimalused

Kui vanasti peeti HEV-õpilasteks neid lapsi ja noori, kellel oli füüsiline, vaimne või tervisehäire puue, siis aastate jooksul on erivajaduse mõiste laienenud (Räis *et al.*, 2016). Tänapäeval kasutatakse laste puhul mõisteid „erivajadus“ ja „puue“ sageli koos. On oluline aru saada, et puue on alati seotud erivajadusega, kuid erivajadus iseenesest ei tähenda tingimata puuet (*Mis on puue?*, s.a.). Erivajaduseks loetakse kõike seda, mis tingib vajaduse muuta ja kohandada keskkonda ja tegevusi, et tagada suurim iseseisev toimetulek parimate võimaluste arenguks (Pedak, s.a.). Tänapäeval on HEV-õppijad need õppijad, kes tulenevalt oma võimetest, taustast ja isiksuseomadusest võivad mõnikord vajada omapärase õpikeskkonna kohandamist ja loomist, et nende õppimisvajadused saaksid rahuldatud (Kõrgesaar, 2020).

Meie ühiskond arvab tihti, et puudega inimene ei ole võimeline tööd tegema või ei taha seda teha. See väide ei ole õige, sest nagu kõik teised inimesed, on nad valmis tööd tegema ja nad tahavad seda teha, kui neile antakse selleks võimalus (Heron *et al.*, 2003). Probleem tuleneb pigem sellest, et viimaste aastate jooksul toimunud tehnika areng on toonud kaasa suured muutused töö sooritamise protsessis, mis on mõjutanud puuetega inimeste tööhõivet. Suurenenud automatiseerimine on asendanud kiiresti madala kvalifikatsiooniga töökohti, mis on seotud tavapäraste ja korduvate ülesannetega, ning see on mõjutanud üldiselt halvasti nendel kohtadel töötanud puuetega inimeste tööalast konkurentsivõimet (Murray, 2020).

Selleks, et aidata tööd vajavatel inimestel tööle saada, on olemas lisatugiteenused. Üks nendest teenustest on kaitstud töökoht, mida saavad kasutada kõik Euroopa Liidu liikmed. Kaitstud töökoha eesmärk on anda inimesele, kes sel hetkel ei ole veel võimeline avatud tööturule siirduma, võimalus saada töökoht (Delsen, 1996). Töötamine kaitstud tingimustes võib kesta kokku kuni kaheksa kuud ja teenuse eesmärk on see, et vähenenud töövõimega inimene jõuaks aasta jooksul pärast teenuse kasutamist avatud tööturule (Töötukassa, s.a.).

Kuigi puuetega inimesed võivad teha enamasti kõiki töid, kui nendele on tagatud kõik vajalikud tugiteenused ja keskkonnad on selleks kohandatud, puutub enamik puuetega inimesi kokku sellega, et neil on töötamiseks piiratud võimalused (Gyamfi *et al.*, 2019). Tänapäeva statistika järgi on võimalik näha, et püsivate ja pikaajaliste terviseprobleemidega inimeste tööhõivemäär on madalam, võrreldes nende inimestega, kellel ei ole püsivaid terviseprobleeme. See olukord on eriti raske just HEV-noorukite hulgas, kellest on tööga hõivatud ainult viiendik, võrreldes tavanoorukitega, kellest on tööga hõivatud vähemalt kolmandik (Haaristo *et al.*, 2016).

Varasemad uurimused HEV-inimeste kohta on välja toonud, et tekkinud olukorda on võimalik parandada kutseõppe kaudu. On leitud, et kutsehariduse omandanud inimesed on rohkem konkurentsivõimelisemad, võrreldes nendega, kellel pole kutseharidust (Mithaug *et al.*, 1985; Wagner, 1991; Yusof *et al.*, 2014). Põhjuseks tuuakse esile seda, et kutseõpingud võivad aidata õppijatel omandada uusi oskusi ja valmistuda konkurentsiks tööturule sisenemisel (Yusof *et al.*, 2014). Mithaug jt (1985) ning Yusof jt (2014) on toonud esile, et õppijad, kes on läbinud kutseõpingud, on leidnud tööturul rakendust.

Kokkuvõttes võib öelda, et erivajadustega inimeste tööhõive olukord on halb, võrreldes tavainimestega. Teadlased oma uurimustes jõuavad järelduseni, et HEV-õppijad, kes on läbinud kutseõpingud, on tööturul edukamad, võrreldes nendega, kellel selline kogemus puudub. See viitab sellele, et kutseõpingud võivad HEV-õppijat tööotsingul toetada, ja see on seda olulisem tänapäeval, mil on näha suundumust selle hariduse poole. Tekkinud olukorda on võimalik parandada mitme teenuse ja lahenduse abil, mida kutsekoolid tänapäeval pakuvad.

1.1. Erivajadustega õppija kutsekoolis

HEV-õppijatele hariduse tagamine on põhitingimusi, et nad sotsialiseeruksid, osaleksid täielikult meie ühiskonnaelus ning saaksid end realiseerida kutse- ja sotsiaaltegevustes (Кутеповой & Волоносец, 2011). Tänapäeval on HEV-õppijatele hariduse tagamine meie riigi peamisi ülesandeid. Oluline on toetada kaasavat ühiskonda, kus igaüks saab tunda ennast vajalikuna, tunda oma tegude väärtust ja seega nautida tsivilisatsiooni eeliseid (Белкина & Слащинин, 2017). Kaasamine on meie ühiskonna järgmine arenguetapp, kus igaühel on õigus saada haridus, sõltumata oma tervislikust seisundist (Акимова, 2011)

Sellest tulenevalt on võimalik järeldada, et HEV-õppijate haridustee ei pea lõppema põhi- või keskhariduse omandamisega. Pärast kohustusliku põhihariduse omandamist on

HEV-õppijatel võimalik jätkata oma õpinguid kutseõppes (Omar & Farzeeha, 2019). Aastate jooksul on olnud näha, et üha rohkem HEV-õppijaid otsustab just selle tee valida ja alustada kutseõpingutega. 90% põhikoolilõpetajatest, kelle kohta on tehtud infosüsteemis EHIS märged „HEV“, otsustab jätkata oma õpinguid kutsekoolis (Räis *et al.*, 2016).

Kutseõppe eesmärk HEV-õppijate jaoks on tagada, et nad omandaksid kõik vajalikud oskused, et olla tööturul konkurentsivõimelised (Walls & Fullmer, 1997), ja õpiksid erialasid, mis on just sel ajal tööturul nõutud (Gyamfi *et al.*, 2019). Selleks et õppimine oleks HEV-noorukitele võimete kohane ja pakuks eduelamust, tuleks HEV-õppijaid nende individuaalse arengu põhjal toetada (*HEV-õppija toetamine*, s.a.). Selle eesmärgi nimel peavad kutsekoolides olema tagatud kõik vajalikud tugiteenused ja -meetmed, et HEV-õppijatele oleksid loodud tingimused kutseõppeks ja eeldused tööturule sisenemiseks. Haridus- ja Teadusministeeriumi määruse „Haridusliku erivajadusega õpilase kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord“ järgi on kutsekoolides kohustuslik luua HEV-õpilastele kutseõppeks vajalikud tingimused (Riigi Teataja, 2022). Ühtlasi viitab määrus sellele, et võimaluste piires tuleb arvestada õppija soove ja tema erivajaduse spetsiifikat. Järgnev loetelu on lühikokkuvõtte teenustest, mida kutsekoolid peavad HEV-õppijatele pakkuma (Devrimci *et al.*, 2014):

1. Karjääriteenus on kutsekoolides pakutav teenus, mille eesmärk on toetada õppija sotsiaalse valmisoleku ja üldise kompetentsuse kujunemist, et õppija oleks võimeline tööturule sisenema. Teenuse eesmärk on juhendada.
2. Õpiabi on teenus, mille all võib käsitleda igasugust täiendavat pedagoogilist tuge, mis õppetööle tavapäraselt lisandub. Tihti kuuluvad siia alla konsultatsioonid ja õpiabitunnid, kus õpetajad tegutsevad koostöös õppijaga individuaalselt selle eesmärgi nimel, et õppija omandaks õpiväljundi.
3. Eripedagoogiteenuse käigus selgitatakse välja õppija võimed ja piirangud nõutud õppetulemuste saavutamisel. Vajaduse järgi kavandatakse õppija jaoks sobivad tugimeetodid.
4. Sotsiaalpedagoogiteenuse eesmärk on toetada õppijat sotsiaalsete probleemide korral ning selgitada välja ja rakendada vastavat ennetus- ja lahendustegevust.
5. Psühholoogiteenuse käigus hinnatakse õppija psüühilist arengut mõjutavaid tegureid ning arengu toetamist koostöös õpetajate, tugispetsialistide ja õpilase lähedastega.
6. Tervishoiuteenuste kättesaadavus.

Tugiteenuste loetelule on võimalik lisada juurde teenused, mille tagab vajaduse järgi kohalik omavalitsus (invatransport, tugiisik või isiklik abistaja, viipekeele tõlk). Sõltuvalt

kutseõppurite vajadustest võib kutsekool koostöös kohaliku omavalitsusega rakendada lisatugimeetmeid, mille hulka kuuluvad järgmised:

1. individuaalse õppekava koostamine ja rakendamine;
2. individuaalse üleminekuplaani koostamine;
3. õpe väikerühmas (4–12 õpilast);
4. mõõdukas või põhjalik pedagoogiline sekkumine;
5. eesti keele lisaõpe õpilasele, kes pole suuteline õpet eesti keeles alustama. (Devrimci et al., 2014)

Tänapäeval tegutseb Eestis vähemalt 33 kutsekooli (*Kutseharidus*, 2022), peaks tagama enamiku eespool nimetatud tugiteenustest ja tugimeetodite rakendamise abivajavatele õppijatele. Lisaks sellele tegutseb Eestis ainulaadne kutserehabilitatsiooni keskus – Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus.

Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse põhitegevus on valmistada tööealine erivajadusega inimene ette tööleminekuks ja iseseisvamaks eluks (*Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus*, s.a.). Võrreldes tavaliste kutsekoolidega, on Astangu keskuse fookuses erivajadustega inimene. Keskus valmistab oma kliendid ja õppijad ette tööeluks, arendades nende tööoskusi ja -võimeid (Rull, 2014). Ka kutseõppeasutused võivad pöörduda Astangu keskuse poole, et teha koostööd mitmes valdkonnas, mida Devrimci *et al.* (2014) on esile toonud:

1. Õpilase võimete hindamine ja toevajaduse väljaselgitamine. Keskuse spetsialistid saavad hinnata õppijate võimeid ja vajadusi ning anda soovitusi edaspidiseks.
2. Abivahendite ja keskkonna kohandamise vajaduse hindamine. Keskuse spetsialistid tulevad õppija juurde, hindavad tema toimetulekut kohalikus keskkonnas ja annavad pärast seda asjakohaseid soovitusi, milliseid muudatusi on võimalik ellu viia.
3. Õppimisvõimalused. Kui kool ei ole võimeline looma õppijatele õppimisvõimalusi või juba vastu võetud õppija ei tule oma õpingutega toime, siis võiks talle soovitada õpinguid Astangul.
4. Rehabilitatsiooniteenused. Koostöös kooliga tuleb tagada puudega õppijale vajalikud tugiteenused.
5. Kaitstud töö võimalused lõpetajatele. Kutsekooli vilistlane võib tulla Astangule kaitstud töö töötubadesse. Töötoad on erinevad (nt puidutöö, lihttööd ja käsitööd). Kaitstud töö ajal hakatakse õppijale otsima avatud tööturul rakendusvõimalusi.
6. Õppekäigud ja töövarjupäevad personalile.
7. Koolituspäevad personalile (tasulised).

8. Infopäevad tööandjatele. Astangu keskus korraldab kaks korda aastas tasuta infopäevi, kus nõustatakse erivajadustega inimeste värbamise teemal.

Kokkuvõtteks võib öelda, et sõltumata kutsekoolist, kuhu HEV-õppija läheb õppima, peavad talle olema tagatud kõik vajalikud teenused selleks, et tema õppimine oleks jõukohane ja piisavalt toetatud. Vaatamata sellele, et vajalikud teenused on enamasti kättesaadavad ja koolid panustavad sellesse palju ressursse, puutuvad HEV-õppijad siiski jätkuvalt kokku raskustega koolist tööle siirdumisel.

1.2. HEV-õppijate siirdumine koolist tööle. Lahendused ja raskused

Siirdumine koolist tööle on noorte elus pöördepunkt, mis on seda olulisem, et see toimub nende varases eluetapis (Yaeda & Jindal-Snape, 2011). Noorte elus algab siis periood, mil nad peavad leidma pärast õpinguid endale töökoha, mis rahuldab nende huvisid, vastab nende haridusele ja annab soodsa aluse tulevasele professionaalsele arengule. On rõhutatud, et esimene töökogemus mõjutab väga palju edasist töökarjääri (Müller & Gangl, 2003). Siirdumine koolist tööle ei ole lineaarne protsess, sest õppijad võivad oma tööelus mitu korda muutustega kokku puutuda. Pärast ühte tööd võivad nad minna uuesti õppima ja nad võivad töötada ka juba õpingute ajal, näiteks osakoormusega (Wilson-Clark *et al.*, 2019).

Teadlased jagavad siirdumise koolist tööle kolmeks etapiks: hariduslik ettevalmistus, tegelik üleminek ja tulemused tööturul (Jung *et al.*, 2004). Kuigi siirdumine koolist tööle toimub varases eluetapis, on oluline olla edukas just selles siirdumise etapis. Ebaõnnestumine selle olulise etapi jooksul võib tuua kaasa raskusi, mis võivad põhjustada pikaajalist halba mõju hilisemale tööhõivele (Brunetti & Corsini, 2019).

On toodud esile, et tavaõppijatega võrreldes võivad HEV-õppijad puutuda rohkem kokku töötusega, väiksema palgaga ja kehva rahuloluga tööl (Dunn, 1996). Nii arvatakse seetõttu, kuna nende õppijate akadeemilised ja kutselised õppimisvõimalused on piiratud, mis on tingitud raskustest, mis tulenevad nende puudest (Malle *et al.*, 2015). Just sel põhjusel on need noored see ühiskonnarühm, kelle puhul on vaja pöörata eraldi rohkem tähelepanu nende tööle siirdumisele (Haaristo *et al.*, 2016). HEV-õppijate siirdumist mõjutavad tegurid võivad olla sarnased nendega, millega puutuvad kokku ka tavaõppijad, kuigi osa neist teguritest on ikka eriomased just HEV-noorukitele (Haaristo *et al.*, 2016). Analüüsides teadusallikaid ja varasemaid uurimusi, on võimalik kirjeldada kokkuvõtvalt raskusi, millega HEV-õppijad koolist tööle siirdumisel kokku puutuvad, ja järjestada need kolme järgnevasse kategooriasse.

- Esimese kategooria moodustavad isiksusega seotud tegurid, mille nende hulka kuuluvad kommunikatsiooniprobleemid, oskus probleeme lahendada, võime sooritada lihtsaid ülesandeid arvuti abil (Neumark, 2007), töötamise kogemuse saamine keskkooli õppimise ajal, karistuse puudumine (kriminaalne karistus) (Wehman *et al.*, 2014), noorte sisemised takistused, väikse motivatsioon ja aktiivsus (Haaristo *et al.*, 2016). Lisaks kognitiivsete ja sotsiaalsete oskuste puudus, sobivate eelduste ja töökogemuse puudus (Noel *et al.*, 2017), ebapiisavad teadmised ja oskused hästi tasustatud töökoha leidmiseks (Mohammed, 2020).
- Teise kategooria moodustavad sotsiaalsed tegurid: vanemate tugi ja vanemate tööhõive ootused pärast keskkooli lõpetamist (Wehman *et al.*, 2014).
- Kolmanda kategooria moodustavad ühiskondlikud ja majanduslikud tegurid: kooli tüüp, kus õppija õpib (Wehman *et al.*, 2014), tugisüsteemide puudus, keerukused praktikakoha leidmisel, praktikale minnes selgete juhiste puudus, tööandjast tulenevad takistused (Haaristo *et al.*, 2016), transpordiga seotud raskused (Noel jt, 2017), diskriminatsioon kutsehariduse omandanud inimese vastu tööandja poolt, töötasu puudus ja omandatud eriala mittevastavus tööturu ootusele (Mohammed, 2020).

Teadusallikaid uurides selgub, et õppijate arvamusi võimaluste kohta, kuidas toetada nende siirdumist koolist tööle, ei ole palju uuritud. Autorile teadaolevalt on sel teemal ainult üks uurimus. Haaristo jt (2016) on oma uurimuses leidnud, et lahendused eespool nimetatud probleemidele võiksid noorte enda arvates olla kättesaadavam tugiisikuteenus, paindlikumad töövõimalused, parem ligipääs elamisvõimalustele ja noorte kogemusnõustamine.

Kuigi noorte arvamust ei ole uuritud, on leitud üks tõhusam meetod, millega saab aidata HEV-noortel edukalt tööturule siirduda. Teadusallikatest on tulnud esile, et kõige levinum ja kasulikum nendest meetoditest on üleminekuplaani koostamine. Selleks et lihtsustada tööle siirdumist, rakendavad koolid tihti seda meetodit, et aidata õppijatel oma õpingutega paremini toime tulla. Näiteks USA-s on kohustuslik koostada üleminekuplaan iga õppija jaoks, kes õpib individuaalse õppekava alusel, ja see tuleneb seadusest (Cortiella, 2006).

Üleminekuplaani koostamisel kasutatakse toetavaid tegevusi, mis viivad muutusteni. (Haaristo *et al.*, 2016). Üleminekuplaanis tuuakse esile õpilase tugevad küljed, teadmised ja omandatud oskused, mis toetavad tema edasist tegutsemist ja võivad olla kasulikud tööandjale teada (Devrimci *et al.*, 2014). Kui vaadata Eesti riigi kogemust selle meetodi puhul, on näha, et Eesti kutsekoolid ei kasuta üleminekuplaani koostamise võimalust hetkel nii tihti, kui nad võiksid. Kutsekoolidele on see vabatahtlik. Alternatiivina võivad kutsekoolid koostada

õppijatele siirdumisplaani, mille koostamisse kaasatakse ka noored endid, sest nad teavad ise paremini oma oskuseid, tugevaid külgi ja teadmisi (Haaristo *et al.*, 2016).

Teadusallikaid uurides tuleb esile, et koolist tööle siirdumisel võivad HEV-õppijad erisuguste probleemidega kokku puutuda, kuid kutsekoolide HEV-õppijate raskusi ja toetusmeetmeid koolist tööle siirdumisel on Eestis vähe uuritud. Kuna tänapäeval jätkavad paljud HEV-õppijad oma õpinguid just kutsekoolides, on see teema aktuaalne. Seega on oluline leida need raskused ja toetusmeetmed, mis võivad mõjutada HEV-õppijate siirdumist koolist tööle, ja teha kogutud andmete põhjal ettepanekuid, kuidas oleks võimalik õppijaid selles protsessis paremini abistada.

Eespool öeldust tulenevalt on bakalaureusetöö eesmärk välja selgitada, milliste raskustega kutsekoolide HEV-õppurid koolist tööle siirdumisel kokku puutuvad, milliseid tugiteenuseid on nad seejuures kooli poolt saanud ja milliseid lahendusi nad tekkinud raskustele ise pakuvad.

1. Missuguseid raskusi kogevad kutsekoolide HEV-õpilased koolist tööle siirdumisel?
2. Millist tuge on kutsekoolide HEV-õpilased tööle siirdumisel kooli poolt saanud?
3. Milliseid lahendusi kutsekoolide HEV-õppijad tööle siirdumisel tekkinud raskuste ületamiseks ise pakuvad?

2. Metoodika

Bakalaureusetöö eesmärgist lähtuvalt kavandati kvantitatiivne uurimus, et saada teada võimalikult suure hulga õppijate arvamused. Kvantitatiivne uurimus võimaldas koguda uuritavatelt palju andmeid ja teha saadud statistilise andmete põhjal järeldusi (Õunapuu, 2014).

2.1. Valim

Uurimuses kasutati sihipärast ehk ettekavatsetud valimit, sest see võimaldas uurijal leida iseseisvalt sobivad esindajad uurimusse (Rämmer, 2014). Selle töö raames olid need HEV-õppijad, kes õpivad praegu kutsekoolis.

Uurimus viidi läbi ühe Eesti kutserehabilitatsiooni keskuse näitel, kus tegeletakse HEV-õppijate õpetamisega ja abistamisega tööelus. Üldkogumi suurus oli 22 õpilast ühest koolist, kellest 12 osales uurimuses kolmelt erialalt (abikokk, puidutöötaja ja IT-süsteemide noorempetsialist). Ühele koolile keskenduti põhjusel, et kui kaasata teised kutsekoolid, kus õpitakse tavapäraustes tingimustes, ja uurida seal HEV-õppijaid, siis see võib kahjustada

andmete konfidentsiaalsust ja seetõttu võiksid ilmned raskused HEV-õppijate ülesotsimisega. Seega on töö keskmes ainulaadne kool, kust õpivad HEV-õppijad.

2.2. Andmekogumine

Andmete kogumiseks kasutati elektroonilist küsimustikku (vt lisa 1), mis loodi Google Formsi keskkonnas. Töö autor koostas küsimustiku koostöös juhendajaga, lähtudes töö eesmärgist ja teoreetilistest lähtekohtadest. Küsimustikus olid ette antud valikvastused (näiteks „jah“, „ei tea“, „olen kindlasti valmis“, „ei ole üldse valmis“, või „motivatsioonipuudus“, „suurem töötasu“ jne) ja vastajatel oli võimalus lisada ka oma vastuseid (vastusevariant „muu“).

Küsimustik koosnes kolmest osast. Esimeses osas (5 küsimust) koguti informatsiooni õppijate õpitava eriala kohta, teadmisi kooli tugisüsteemide kohta, uuriti nende kasutamise sagedust ja õppijate hinnanguid koolilt saadud tugiteenustele. Teises osas (2 küsimust) uuriti õppijate valmisolekut tööle minna ja seda, kuidas nad hindasid oma ettevalmistust tööle siirdumisel. Kolmandas osas (3 küsimust) küsiti õppijatelt tööle siirdumisel ilmnenu probleemide kohta ja nende arvates võimalikke lahendusi probleemide ületamiseks. Küsimustik oli anonüümne ja esialgne planeeritud aeg selle sooritamiseks oli 20 minutit. Küsimustiku täitmine oli vabatahtlik.

Enne uurimuse läbiviimist tehti pilootuuring ühe noorukiga, kes on oma elu jooksul kokku puutunud HEV-inimestele pakutavate teenustega ja kes alustab järgmisel õppeaastal õpinguid kutsekoolis. Pilootuuringu eesmärk oli küsimustikule antud tagasiside põhjal teada saada, kas sellisel kujul küsimustik valmistab arusaamisel raskusi või mitte. Pilootuuring viidi noorukiga läbi, sealjuures kontrolliti küsimustiku täitmisele kuluvat aega ja pärast küsimustiku täitmist küsiti tagasisidet. Pilootuuringu tagasiside põhjal jõuti järelduseni, et küsimustikku ei pea muutma ja see sobib põhiuuringus kasutamiseks. Selleks et uuritavateni jõuda, kasutati kooli kodulehelt leitud kontakte. Kõigepealt võeti e-posti teel ühendust kooli ühte osakonna juhatajaga, kes edastas teate kooli tööhõivespetsialistile (edaspidi kontaktisik), kellele selgitati uurimuse läbiviimist ja edastati näidisküsimustik. Kontaktisikule edastati küsimustik, et ta saaks sellega tutvuda, ja pärast seda edastas kontaktisik oma ettepanekud, et mida oleks võimalik ühe küsimuse puhul veel lisada. Pärast seda pakuti, et uurimuses saab osaleda vähemalt 22 õppijat, kes on juba tuttavad praktika protsessiga ja vaikselt omandamas esimesi töö sooritamise oskusi oma eriala raames. Küsimustiku täitmine korraldati karjääriplaneerimise aine raames. Küsimustiku täitmiseks kaasati mitu õppijate erialarühma, seega küsimustiku täitmine jagati nädalate peale ja

küsimustikule vastati vahemikus 18. märts kuni 8. aprill. Õpetajad olid õppijatele küsimustikule vastamisel toeks, sest mõned õppijad ei olnud võimelised küsimustikule iseseisvalt vastama.

2.3. Andmeanalüüs

Pärast andmete kogumist korrastati saadud tulemused Exceli tabelites. Andmete analüüsimiseks kasutati andmeanalüüsiprogrammi SPSS Statistics 28. Andmete kirjeldamiseks kasutati sagedusnäitajaid nagu vastajate arv ja protsendid, et teada saada, milliseid raskusi HEV-õppijad on koolist tööle siirdumisel kogenud, milliseid tugiteenuseid nad on kasutanud ja milliseid lahendusi nad pakuvad tekkinud raskuste ületamiseks.

3. Tulemused

Bakalaureusetöö raames tehtud uuringu eesmärk oli välja selgitada kutsekoolides õppivate erivajadustega noorte raskused ja lahendused tööle siirdumisel noorte enda hinnangul. Järgnevalt esitatakse uurimistulemused, lähtudes kolmest uurimisküsimusest.

3.1. Kutsekoolide HEV-õpilaste raskused koolist tööellu siirdumisel

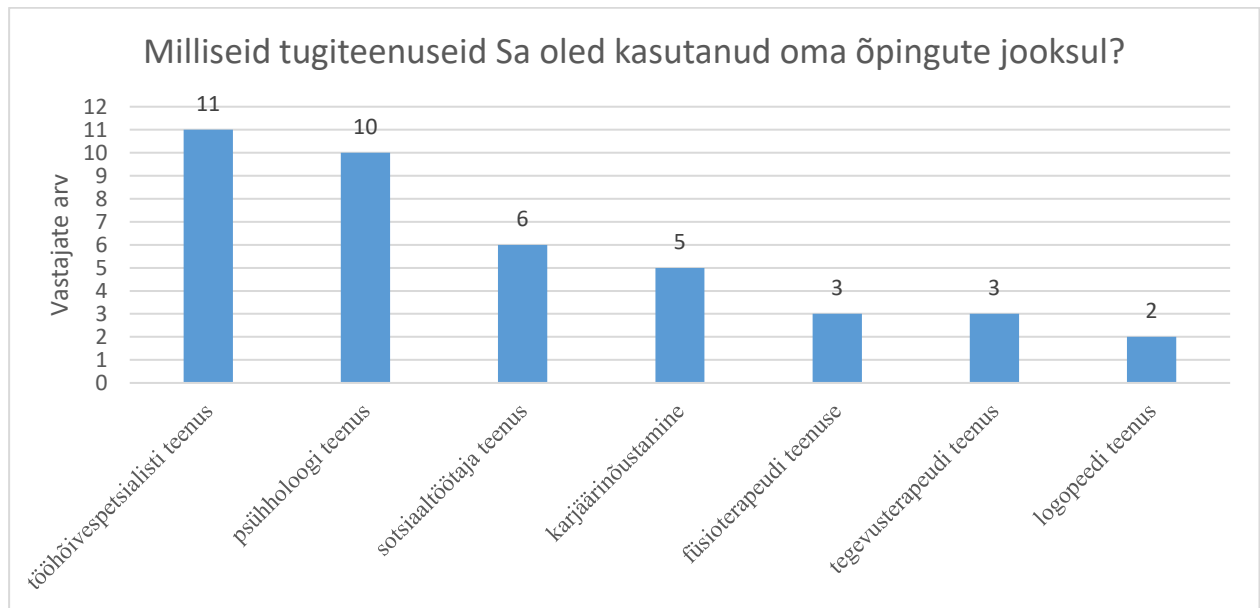
Esimene uurimisküsimus käsitles raskusi, millega kutsekooli õppijad tööle siirdumisel kokku puutuvad. Seitse õppijat (63,6%) vastas, et kõige levinum probleem, millega nad on kokku puutunud, on hirm uue keskkonna ees. Neli õppijat (36,4%) vastas, et nende jaoks oli töötempo liiga kiire ja et neil puudub motivatsioon. Kaks õppijat (18,2%) vastas, et neil ei ole olnud probleeme, ja üks õppija (9,1%) vastas, et ta pole veel praktikal või tööl käinud. Veel vastas üks õppija (9,1%), et ta on ebakindel, kas ta on valinud õige eriala või mitte. Veel üks õppija (9,1%) on vastanud, et ta on kohtunud oskuste puudusega ja üks õppija (9,1%) vastas, et ta on kokku puutunud töötasu puudusega või vähesusega.

3.2. Koolipoolne tugi HEV-õppijatele

Teine uurimisküsimus käsitles koolipoolset tuge ja teenuseid, mida õppijad on oma õppimise jooksul saanud. Sellele küsimusele vastamiseks oli mõeldud kolm küsimust. Esiteks uuriti õppijate teadmisi kooli tugiteenuste kohta. Üheksa õppijat (75%) vastas, et nad on teadlikud oma kooli tugiteenustest. Kolm õppijat (25%) vastas, et nad ei ole neist teadlikud.

Teiseks koguti infot selle kohta, milliseid kooli tugiteenuseid on õppijad kasutanud. Selgus, et kõige rohkem on õppijad kasutanud tööhõivespetsialisti teenust – kokku 11 õppijat (91,7%) ja

10 õppijat (83,3%) on kasutanud psühholoogi teenust. Teenused, mida õppijad ei olnud kasutanud, olid loovterapeudi, õpinõustamise ja eripedagoogi teenused. Täpsemad tulemused on toodud joonisel 1.

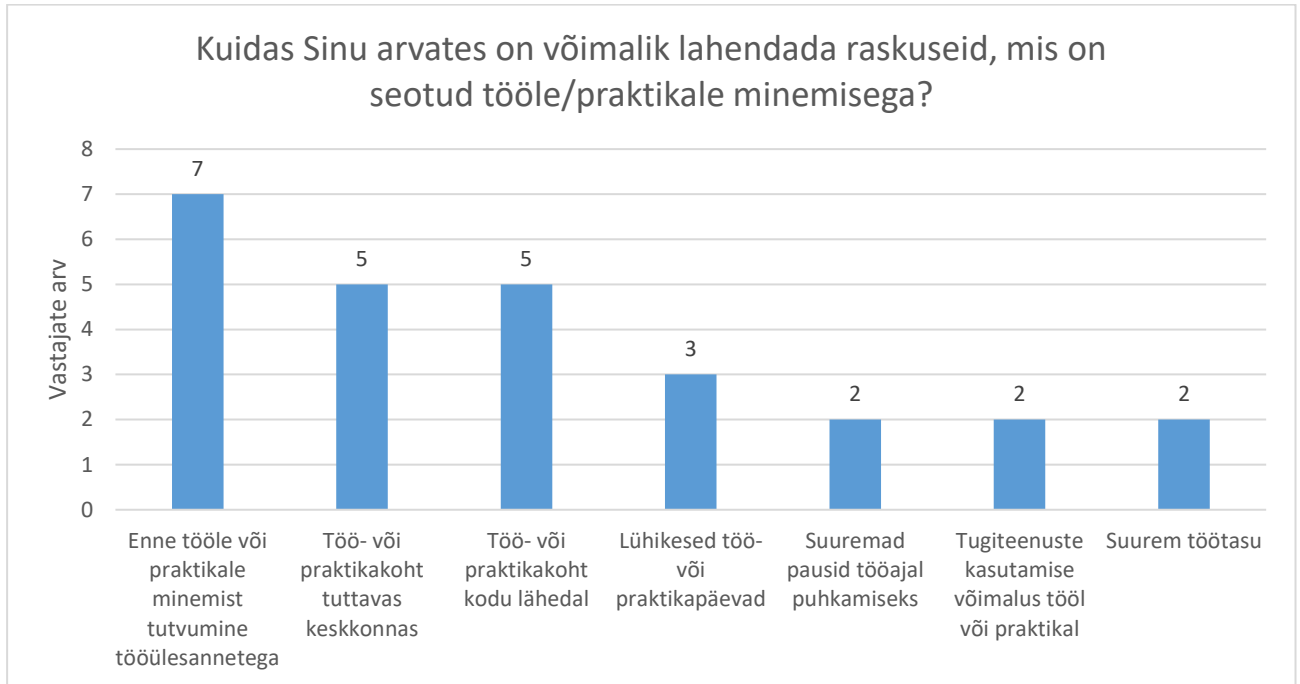
Joonis 1. Tugiteenused, mida õppijad on kasutanud õppimise jooksul (N=12)

Kolmandaks küsiti õppijatelt, kuidas kooli tugiteenused on neid tööle siirdumisel toetanud. Seitse õppijat (58,3%) vastas, et kooli tugiteenused on neid pigem toetanud tööle siirdumisel. Kaks õppijat (16,7%) vastas, et kooli tugiteenused on toetanud neid väga hästi. Kolm õppijat (25%) vastas, et tugiteenused on toetanud neid nii ja naa. Vastusevariante „pigem ei toetanud“, „üldse ei toetanud“ ja „ei ole tugiteenuseid kasutanud“ õppijad ei valinud. Lisaks koguti eraldi vastuseid selle kohta, kuidas kool on abistanud õppijaid tööle siirdumisel (N=11). Kõik 11 õppijat (100%) vastasid, et kool on aidanud neil CV-d ja motivatsioonikirja koostada. Neli õppijat (36,4%) vastas, et kool andis neile ülevaate tööotsingu keskkondadest, valmistas neid ette töövestluseks ja aitas leida praktikakoha.

3.3. Tööle siirdumisel ilmnenuv raskuste võimalikud lahendused õppijate hinnangul

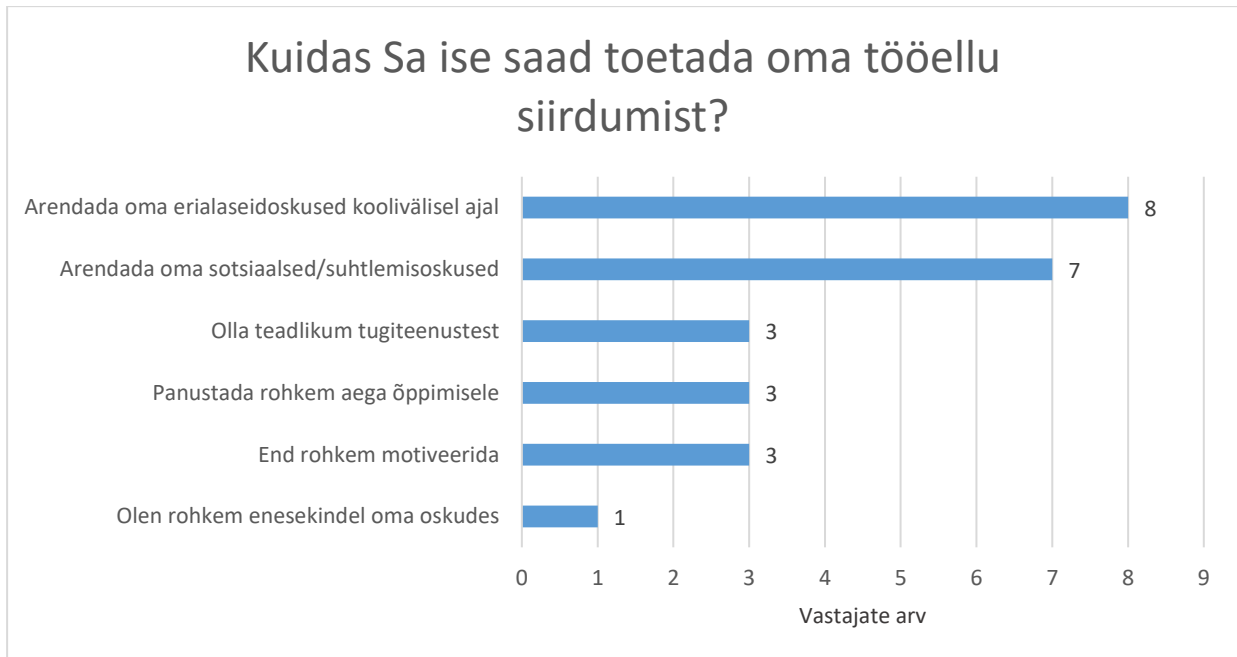
Kolmas uurimisküsimus käsitles lahendusi tekkinud raskuste ületamiseks, mida kutsekoolide HEV-õppijad ise pakuvad. Õppijate hinnangul oli kõige esimene lahendus see, et enne praktikale või tööle minekut peab olema võimalik tööülesannetega tutvuda – selle vastuse valis seitse õppijat (63,6%). Viis õppijat (45,5%) vastas, et neid raskusi on võimalik lahendada näiteks seeläbi, kui teha praktikat või tööd tuttavas keskkonnas. Ja samas vastas

viis õppijat (45,5%), et praktika- või töökoht võiks olla kodu lähedal. Täpsemad tulemused on toodud joonisel 2.

Joonis 2. Võimalikud lahendused õppijate hinnangul tekkinud raskuste ületamiseks (N=11)

Selle uurimisküsimuse jaoks uuriti lisaks õppijate arvamusi, et mida nad saavad ise selleks teha, et paremini koolist tööle siirduda. Kõige rohkem ehk kaheksa (72,7%) õppijat vastas, et koolivälisel ajal tuleks arendada oma erialaoskusi ning seitse (63,6%) vastajat tõi esile, et tuleb arendada oma suhtlemis- ja sotsiaalseid oskusi. Täpsemad tulemused on toodud joonisel 3.

Joonis 3. Õppijate arvamused, et kuidas nad võivad ise oma tööle siirdumist toetada (N=11)

Lisaks sellele uuriti õppijate arvamusi, et kuidas on nende arvates veel võimalik toetada kutseõppija koolist tööle siirdumist. Seitse õppijat (63,6%) vastas, et neid tuleks abistada dokumentide koostamisel, ja seitse õppijat (63,6%) vastas, et neid tuleks aidata töötamise protsessis. Viis õppijat (45,5%) vastas, et nendele võiksid olla rahalised toetused. Kaks õppijat (18,2%) vastas, et neil võiks olla tugiisiku tugi. Üks õppija (9,1%) vastas, et praktikaperioodid võiksid olla pikemad, ja üks õppija (9,1%) vastas, et võiksid olla loodud asutused, mis on loodud erivajadustega inimeste jaoks.

4. Arutelu

Bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada, milliste raskustega kutsekoolis õppinud HEV-õppijad koolist tööle siirdumisel kokku puutuvad, millist tuge on nad seejuures kooli poolt saanud ja milliseid lahendusi nad pakuvad nende probleemide lahendamiseks. Järgmisena arutletakse saadud uuringutulemuste üle.

Töö esimese uurimisküsimuse „Missuguseid raskusi kogevad kutsekoolide HEV-õpilased koolist tööle siirdumisel?“ vastuseid analüüsisides selgus, et õppijad on puutunud koolist tööle siirdumisel kokku erisuguste raskustega. Kõige levinum raskus, mida õppijad nimetasid, oli hirm uue keskkonna ees. Töö autor ei leidnud varasematest uurimustest sellist tulemust, kuid arvab, et antud tulemust võib seostada sarnaste uurimistulemustega. Neumark (2007) toob

esile, et siirdumist võivad mõjutada kommunikatsiooniga seotud probleemid, ning Noel *et al.* (2017) on oma uurimuses leidnud, et HEV-noorukid võivad puutuda siirdumisel kokku sotsiaalsete oskuste puudusega. Töö autor arvab, et hirm uue keskkonna ees võib tuleneda just nendest teguritest. Kui õppija läheb esimese praktika ajal või tööle võõrasse keskkonda, kus kõik on ehitatud üles teistmoodi, mitte nii, nagu ta on harjunud, siis selline hirm võib ilmneda. Lisaks sellele võib olla oluline osa õppija puude raskusel, mida kinnitab Malle *et al.* (2015) uurimus, et õppija puue võib piirata tema õppimisvõimalusi ja seega põhjustada raskusi. Teiseks toodi ühe raskusena esile motivatsioonipuudus. Haaristo *et al.* (2016) on oma uurimuses leidnud, et õppijad võivad kokku puutuda väiksema motivatsiooniga just siis, kui nad hakkavad tööle kandideerima ja kui tööandja ei anna neile tagasisidet, nad ei tea, mida edasi teha, ja see võib motivatsiooni vähendada. Saadud tulemusele tuginedes peaks asutus pöörama rohkem tähelepanu meetoditele, kuidas suurendada õppijate motivatsiooni. Näiteks üks variant, mida kool kasutabki, on valmistada õppijad ette tööle kandideerimiseks (testintervjuud, vajaliku dokumentatsiooni koostamine). Vaatamata sellele, et selline meetod on juba kasutusele võetud, näitavad uurimistulemused, et kõik õppijad ei ole seda võimalust koolis saanud või kasutanud. Samas tuleb välja, et mõne õppijad ei teagi tugiteenustest midagi.

Kolmandana toodi esile töö või praktika asukoha kaugus. Ka Noel *et al.* (2017) on oma uurimuses leidnud, et üks probleem, millega HEV-noorukid siirdumisel kokku puutuvad, on transpordiga seotud raskused. Käesoleva töö raames on selgunud ka, et mõnele õppijale on valmistanud raskusi praktika asukoha kaugus. Võiks järeldada, et selline raskus võib ilmneda siis, kui õppija elab ühes maakonnas ja praktika toimub teises maakonnas. Samamoodi on oluline osa ühistranspordil linnas – kui ühistransport sõidab liiga vara või hilja, võib see põhjustada õppijale probleeme aja planeerimisel. Selle probleemi lahendamiseks saab aidata näiteks KOV, kes saab tagada õppijatele paremad ligipääsemise võimalused. Samas võib kutseõppeasutus aidata ka näiteks seeläbi, õpetades, kuidas on võimalik planeerida paremini oma sõiduteed töökohta ja tagasi, või teadvustades, et see probleem võib ilmneda, ja mõeldes, mida võiks tekkinud olukorras teha.

Neljandana toodi esile, et õppijad on kokku puutunud sotsiaalsete oskuste puudusega. Samamoodi on Noel *et al.* (2017) oma uurimuses leidnud, et HEV-noorukid võivad selle probleemiga kokku puutuda. Kuigi mõni küsitluses osalenu oli saanud kooli poolt abi töövestluseks valmistumiseks, ei ole see piisav. Siit on võimalik järeldada, et koolid peaksid pöörama rohkem tähelepanu õppijate sotsiaalsete oskuste arendamisele. Samamoodi tõid

õppijad käesolevas uurimuses välja, et on vaja arendada oma sotsiaalseid oskusi. Paremad sotsiaalsed oskused võivad ka motiveerida HEV-õppijat tööle minema.

Viiendana toodi esile, et õppijad on kokku puutunud töötasu vähesuse või puudusega.

Vaadates varasemaid uurimusi, on võimalik näha sarnasust Mohammed (2020) uurimusega, kus ta toob esile, et üks probleem, mis võib kutseõppijatel tööle siirdumisel ilmneda, on töötasu puudus. Praktika iseenesest ei pea olema tasustatud, kuid noorukite jaoks on see suur eelis, kui neile makstakse tehtud töö eest natuke raha. Seega on võimalik seda probleemi lahendada, pakkudes õppijatele toetust kooli või riigi poolt.

Peale eespool nimetatud raskuste tõid õppijad esile, et osa neist on kokku puutunud raskustega nagu liiga kiire töötempo ja oskuste puudus, et saada hakkama töö või praktika ülesannetega, lisaks muutused üldises elukorralduses ja ebakindlus oma valitud erialal. Varem autor nende raskuste kohta allikaid ei leidnud, kuid need on olulised teada ja nendele peaks pöörama tulevikus tähelepanu HEV-õppijate toetamisel. Miks need raskused võivad ilmneda? Näiteks liiga kiire töötempo korral võib olla probleem selles, et õppijatel ei ole piisavalt oskusi või tema puudest tulenevalt ei ole ta võimeline sooritama tööd nagu teised.

Uurimuse teise küsimuse „Millist tuge on kutsekoolide HEV-õpilased saanud kooli poolt tööle siirdumisel?“ vastustest selgus, et oma õppimise jooksul on nad kasutanud erinevaid tugiteenuseid, mida nende õppeasutus pakub. Kõige rohkem on õppijad kasutanud tööhõivespetsialisti ja psühholoogi tugiteenuseid. Peale selle on osa vastajatest kasutanud füsioterapeudi, tegevusterapeudi, karjäärinõustamise, logopeedi ja sotsiaaltöötaja teenuseid. Veel selgus, et õppijad on saanud koolilt tuge CV ja motivatsioonikirja koostamisel, samuti töö- ja praktikavõimaluste kohta. Saadud tulemus on vastuolus Haaristo jt (2016) uurimusega, kus leiti, et üks probleem, millega õppijad koolist tööle siirdumisel kokku puutuvad, on tugiteenuste puudus. Selle töö raames on selgunud, et just need küsitletud õppijad on saanud kooli poolt mitmekülgset tuge. Seega on võimalik järeldada, et konkreetse asutuse puhul on olemas kõik vajalikud tugiteenused, millele viitab Haridus- ja Teadusministeeriumi määrus (Riigi Teataja, 2022). Lisaks sellele selgus küsimustiku alusel, et kool pakub lisaks tugiteenuseid, mis ei ole kohustuslikud nimetatud määrusest lähtudes. Need on tööhõivespetsialisti teenus, füsioterapeudi teenus, logopeedi teenus ja tegevusterapeudi teenus ning osad õppijad kasutavadki neid. Kuna uurimuses osalesid õppijad, kes õpivad koolis, kus on võetud fookusesse just HEV-õppijad, siis ei saa üldistada, et kõik need mitmekülgsed tugiteenused on kättesaadavad ka teistes kutsekoolides.

Kuigi asutus pakub õppijatele nii palju tugiteenuseid, on osa õppijatest pigem rahul nende teenustega. Uurimistöö tulemused viitavad sellele, et suurem osa vastanutest on pakutavate

teenustega kas pigem rahul või rahul nii ja naa. Osa vastajatest tõi välja, et nad ei ole teadlikud pakutavatest tugiteenustest. Seega võiks järeltada, et pakutavate teenuste puhul on veel ruumi selleks, et neid edasi arendada, ja selleks on vaja uurida õppijate arvamusi, et milliseid parandusi tuleks teha selleks, et õppijate teadlikkus ja rahulolu teenuste puhul suureneks.

Töö kolmanda uurimisküsimuse „Milliseid lahendusi tekkinud raskuste ületamiseks kutsekoolide HEV-õppijad ise pakuvad?“ vastustest selgus, et õppijate hinnangul on võimalik neid probleeme lahendada, kui enne tööle või praktikale minekut saab tutvuda tööülesannetega, kui tööd või praktikat on võimalik teha tuttavas keskkonnas ja kodu lähedal, kui töö- või praktika päevad on lühemad ning tööajal on suuremad pausid puhkamiseks, kui on võimalik kasutada tugiteenuseid ja tugisõiduki abi, kui nendele pakutakse suuremat töötasu, kui neid abistatakse õppimise jooksul dokumentatsiooni koostamisel ja tööotsinguga, kui tagatakse rahalised toetused, kui luuakse ettevõtted või asutused, mis on loodud just erivajadustega inimestele, ja pakutakse pikemat praktikaperioodi. Saadud tulemused on osaliselt sarnased sellega, mida Haaristo jt (2016) said HEV-õppijaid uurides teada, et õppijate arvates on võimalik lahendada siirdumisel tekkivaid probleeme seeläbi, kui õppijatele tagatakse paindlikud töövõimalused (sh kodu- ja kaugtöö võimalus, osaline tööaeg) ja tugisõiduki kättesaadavus. Selle töö raames on ka selgunud, et õppijad vajavad töökeskkonnaga kohanemist vastavalt nende puudele ja probleemidele. Võiks järeltada, et õppijad vajavad lühikest tööaega näiteks seetõttu, et nende puude raskus ei luba neil täistööajaga töötada. Samas mõnel juhul peab töökeskkond olema kohandatud selleks, et neil oleks võimalus teha tööd näiteks istudes. Töö tulemusi analüüsid selgus, et üks õppija vajaks sellist tööd, mida saaks teha istudes, kuigi ta kasutab käimiseks küünarkarke. Selleks et ennetada selliseid juhtumeid, on asutusel oluline osa. Kuna asutused teavad paremini oma õppijate võimeid, saavad nad anda tööandjatele nõu, millist lisavarustust võib näiteks mõni õppija vajada selleks, et oma tööülesannetega paremini hakkama saama. Seega nad võivad ennetada ennetada üks probleem millega HEV-õppijad võivad kohtuda ning see on kehva rahuolu tööga millega HEV-õppijad võivad kohtuda (Dunn, 1996). Samamoodi on asutusel oluline osa võimalike probleemide ennetaval lahendamisel. Kool võib abistada õppijaid töö otsimisel ja dokumentatsiooni koostamisel ning vastuseid analüüsid selgus, et kool teebki seda, kuid kõik õppijad ei ole seda võimalust saanud või kasutanud.

Lisaks toodi esile, et tuleb arendada oma erialaoskusi koolivälisel ajal. Ka Noel *et al.* (2017) on oma uurimuses leidnud, et HEV-noorukid võivad tööle siirdumisel kokku puutuda sellega, et neil ei ole tööks eeldusi ja puudub töökogemus. Seega võiks järeltada, et õppijad on

teadlikud, et selline probleem võib ilmneda, ja nad saavad aru, et on vaja juurde õppida.

Küsimus on pigem selles, kas neil on olemas kõik vahendid selleks, et ennast koolivälisel ajal edasi arendada. Sellega saab kindlasti aidata kutseasutus, korraldades näiteks mõne lisatunni selleks, et õppijad saaksid soovi korral pärast koolipäeva oma oskusi arendada.

Peale selle vastati, et tuleb arendada oma sotsiaalseid ja suhtlemisoskusi, panustada rohkem aega õppimisele, ennast rohkem motiveerida, olla teadlik tugiteenustest ja olla oma oskustes enesekindlam. Kutsekoolidel on oluline osa nende oskuste kujundamisel. Kool peaks panustama rohkem ja pöörama tähelepanu sellele, et õppijad omandaksid vajalikud oskused või vähemalt arendaksid neid piisavalt. Seda kinnitab ka varasem uurimus, et HEV-õppijate jaoks ongi kutsekool see koht, kus nad võivad omandada uued oskused ning seeläbi edukalt tööturule siirduda ja olla konkurentsivõimelised (Yusof *et al.*, 2014).

Kokkuvõttes selgus, et koolist tööle siirdumisel puutuvad õppijad kokku erisuguste probleemidega. Uurimistöö puhul võiks järeltada, et need probleemid tulenevad pigem õppijast endast ja töökeskkonnast. On saanud selgeks, et osa õppijatest on teadlikud sellest, kust on võimalik saada vajalikke tugiteenuseid selleks, et lihtsustada oma siirdumist, ja nad kasutavadki neid võimalusi kuigi osad vastajad pole üldse teadlikud tugiteenustest. Samas on nad teadlikud ka sellest, kuidas on võimalik ise ennast aidata, ja nad oskavad pakkuda lahendusi, mis võivad nende arvates olla kasulikud selleks, et ennast selle raske etapi jooksul toetada.

Uurimistööst selgusid need raskused, millega õppijad tööle siirdumisel jätkuvalt kokku puutuvad. Osa neist on sarnased nendele raskustele, mida on leitud ka varasemates uurimustes, kuid eksisteerib selliseidki, mida varasemad uurimused ei ole esile toonud. Need on hirm uue keskkonna ees, vale eriala valik, üldine elukorralduse muutus, oskuste puudus ja kiire töötempo. Samas on leitud võimalikke lahendusi, kuidas õppijate enda hinnangul oleks võimalik neid tööle siirdumisel paremini toetada. Õppijad pakkusid uusi lahendusi, mida ei olnud teadusallikates nimetatud, ja need on järgmised: anda neile võimalus tutvuda enne tööle või praktikale minekut tööülesannetega, sooritada tööd või praktikat tuttavas keskkonnas ja kodu lähedal, tagada tööajal pikemad pausid puhkamiseks, maksta suuremat töötasu ja toetusi, tagada tugiteenuste kasutamise võimalus töö ja praktika ajal, luua ettevõtted või asutused erivajadustega inimestele, pikemat praktikaperioodi, abistada neid tööotsingul ja dokumentatsiooni koostamisel. Seega võiks HEV-õppijat toetades nendele aspektidele edaspidi rohkem tähelepanu pöörata, et neil oleks võimalus edukalt tööturule siirduda. Saadud tulemused võivad olla kasulikud just sellele koolile, kelle õppijad küsitluses osalesid.

Piirangud

Selle bakalaureusetöö puhul on mitmeid piiranguid. Esiteks oli valim väike, mistõttu ei saa teha suuri üldistusi teiste kutsekoolide HEV-õppijate kohta. HEV-õppijad ei ole nii lihtne ja kättesaadav inimrühm ja nende kaasamine uurimusse eeldab koostööd haridusasutusega just andmete konfidentsiaalsuse teemal. Samas on vaja saada ka teise poole nõusolek, kui laps on alaealine või kui tal on olemas tugiisik.

Teiseks, küsimustik võinuks olla avatud küsimustega, et õppijad oleksid saanud rohkem põhjendada. Seeläbi on võimalik saada vastuste kohta põhjalikumaid andmeid. Uurimistöö küsimustikus oli iga küsimuse juures antud võimalus kirjutada oma vastus, kuid seda kasutati väga harva. Samas eeldavad avatud vastusega küsimused seda, et õppijatel on piisavalt aega nendele vastamiseks ja nad on võimelised seda tegema.

Kõnealust teemat on võimalik edasi uurida, intervjuerides õpetajaid, kooli tugispetsialiste ja õppijaid ennast – eesmärgiga uurida korraga kolme poole arvamusi selle kohta, milliste raskustega HEV-õppijad kokku puutuvad, milliseid lahendusi kõik pooled võivad pakkuda ja praegu pakuvad. Sellises uurimuses on võimalik koguda korraga palju andmeid ja neid omavahel võrrelda: kas õpetaja ja tugispetsialistide arvamused vastavad õppijate vajadustele ja ootustele või mitte.

Tänuõnad

Lõputöö autor tänab Minni Rahuoja koostöö eest. Tänan väga oma juhendajat Karmen Kalki pideva konstruktiivse tagasiside ja toetuse eest.

Autorluse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Vladislav Tsaregorodtsev

/allkirjastatud digitaalselt/

23.05.2022

Kasutatud kirjandus

Astangu Kutser rehabilitatsiooni Keskus. (s.a.). Külastatud aadressil

<http://www.astangu.ee/et/ainulaadne-keskus-eestis>

Brunetti, I., & Corsini, L. (2019). School-to-work transition and vocational education: A comparison across Europe. *International Journal of Manpower*, 40(8), 1411-

1437. <https://doi.org/10.1108/IJM-02-2018-0061>

Cortiella, C. (2006). IDEA Parent Guide: A Comprehensive Guide to Your Rights and Responsibilities under the Individuals with Disabilities Education Act (IDEA 2004).

National Center for Learning Disabilities. <https://eric.ed.gov/?id=ED495879>

Delsen, L. (1996). Employment opportunities for the disabled. *Catholic University of Nijmegen*.

Devrimci, A., Heinmets, H., Jürivete, T., Kongi, A., & Teesalu, L. (2014). Hariduslike erivajadustega õpilaste kutseõppe korraldamine. Toetav abimaterjal kutsekoolidele.

Tallinn: Innove.

Dunn, C. (1996). A status report on transition planning for individuals with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 29(1), 17-30.

<https://doi.org/10.1177/002221949602900105>

Gyamfi, N., Mprah, W., Edusei Kwaku, A., Dogbe, J., & Owusu, I. (2019). Relevance of vocational training programme for persons with disabilities in the Ashanti Region of Ghana. *Journal of disability studies*, 1(2), 69-76.

Haaristo, H.-S., Masso, M., & Veldre, V. (2016). Terviseseisundist või puudest tingitud erivajadustega noorte siirdumine koolist tööle. *Tallinn: Poliitikauuringute Keskus*

Praxis.

Haridussilm (s.a.). Külastatud aadressil <http://www.haridussilm.ee>

Heron, R., Murray, B., & International Labour Office. (2003). *Assisting disabled persons in finding employment: A practical guide*. International Labour Office.

HEV õppija toetamine. (s.a.). Külastatud aadressil <https://haridusportaal.edu.ee/artiklid/hev-%C3%B5ppija-toetamine>

Jung, T.-H., Misko, J., Lee, K., Dawe, S., Hong, S. Y., & Lee, K.-C. (2004). Effective measures for school-to-work transition in the vocational education system: Lessons from Australia and Korea. *NCVER*.

Kutseharidus. (2022). Haridus- ja Teadusministeerium. Külastatud aadressil <https://www.hm.ee/et/eesmargid-tegevused/kutseharidus>

Kõrgesaar, J. (2020). *Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitusse. Tartu: TÜ Kirjastus.*

Malle, A. Y., Pirttimaa, R., & Saloviita, T. (2015). Inclusion of students with disabilities in formal vocational education programs in ethiopia. *International journal of special education, 30(2)*, 11.

Mis on puue? | Eesti Puuetega Inimeste Koda. (s.a.). Külastatud aadressil <https://epikoda.ee/lapsevanemale/mis-on-puue>

Mithaug, D. E., Horiuchi, C. N., & Fanning, P. N. (1985). A Report on the Colorado Statewide Follow-up Survey of Special Education Students. *Exceptional Children, 51(5)*, 397–404. <https://doi.org/10.1177/001440298505100505>

Mohammed, B. (2020). Challenges TVET Graduates Face During School to Work Transition in Selected Technical Universities in Ghana. *Journal of Arts and Humanities, 9(6)*, 112–123. <https://doi.org/10.18533/journal.v9i6.1928>

Murray, B. (2021). Employment of Persons with Disabilities in Asia and the Pacific:-Trends, Strategies and Policy Recommendations. *ESCAP*

Müller, W., & Gangl, M. (2003). The transition from school to work: a European perspective. *Transitions from education to work in Europe. The integration of youth into EU labour markets*, 1-22. <https://doi.org/10.1093/0199252475.003.0001>

Neumark, D. (2007). Improving school-to-work transitions: Introduction. *Improving school-to-work transitions*, 1-23.

- Noel, V., Oulvey, E., Drake, R., & Bond, G. (2017). Barriers to Employment for Transition-age Youth with Developmental and Psychiatric Disabilities. *Administration and policy in mental health*, 44. <https://doi.org/10.1007/s10488-016-0773-y>
- Omar, M., & Farzeeha, D. (2019). A review of vocational education for special needs learners. *Universiti Teknologi Malaysia*, 8, 58–65.
- Pedak, K. (s.a.). *Erivajadus ja sellega seotud mõisted rekreatsioonis ja tegevuste planeerimise põhialused*. Külastatud aadressil https://www.tlu.ee/opmat/ts/TST7006/erivajadus_ja_sellega__seotud_misted_rekreatsioon_ja_tegevuste_planeerimise_phialused.html
- Riigi Teataja. (2022). Haridusliku erivajadusega õpilase kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord – *Riigi Teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/108012019008>
- Rull, M. (2014). *Rehabilitatsiooniteenuste kliendikesksuse rakendamise võtmetegurid Astangu kutserehabilitatsiooni keskuse näitel*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Räis, M. L., Kallaste, E., & Sandre, S. L. (2016). Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. *Temaatiline raport: kaasamise tähenduslikkus*.
- Rämmer, A. (2014). *Valimi moodustamine*. Külastatud aadressil <https://samm.ut.ee/valimid>
- Tasa, K. (2020). *Lastevanemate väljakutsed ja roll haridusliku erivajadusega õppijate tööellu siirdumise toetamisel*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Töötukassa. (s.a.). *Kaitstud töö*. Külastatud aadressil <https://www.tootukassa.ee/et/teenused/vahenenud-toovoimega-inimesele/kaitstud-too>
- Wagner, M. (1991). The Benefits of Secondary Vocational Education for Young People with Disabilities. Findings from the National Longitudinal Transition Study of Special Education Students.
- Walls, R. T., & Fullmer, S. L. (1997). Competitive Employment: Occupations after Vocational Rehabilitation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 41(1), 15–25.

- Wehman, P., Sima, A., Ketchum, J., West, M., Chan, F., & Luecking, R. (2014). Predictors of Successful Transition from School to Employment for Youth with Disabilities. *Journal of occupational rehabilitation*. <https://doi.org/10.1007/s10926-014-9541-6>
- Wilson-Clark, G., Saha, S., & United Nations Children's Fund (UNICEF). (2019). *Transitions from School to Work. UNICEF Technical Note*. UNICEF. 3 United Nations Plaza, New York.
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Yaeda, J., & Jindal-Snape, D. (2011). Post-school transition of students with disabilities: The Japanese experience. *International Journal of Humanities and Social Science*, 9(17), 112-117.
- Yusof, A. M., Ali, M. M., & Salleh, A. M. (2014). Employability of Vocational School Leavers with Disabilities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 112, 1064–1069. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1270>
- Акимова, О. И. (2016). Инклюзия как современная модель образования лиц с ограниченными возможностями здоровья: региональный аспект. *Исследование различных направлений современной науки* (pp. 73-79).
- Белкина, И. Н., & Слащенин, С. А. (2017). Особенности организации взаимодействия участников в процессе инклюзивного образования школ. *Проблемы педагогики*, (9 (32)), 65-68.
- Кутепова, Е. Н. (2011). Инклюзивная практика в дошкольном образовании: пособие для педагогов дошкольных учреждений. Мозаика-Синтез.

Lisad

Lisa 1. Küsimustik

Lugupeetud küsitluse täitja

Olen Vladislav Tsaregorodtsev Tartu Ülikooli kutseõpetaja eriala tudeng. Kirjutan bakalaureusetööd teemal „Kutsekoolides õppivate erivajadustega noorte raskused ja lahendused tööle siirdumisel noorte enda hinnangul“. Minu eesmärgiks on teada saada, missuguste raskustega puutuvad õppijad kokku tööle või praktikale siirdumise protsessis ning milliseid on lahendused nende raskuste ületamiseks. Tööle siirdumine (ehk minemine) on etapp peale õpinguid, kus alustatakse töötamist kindlal töökohal. Teie vastused annavad olulist infot, mida saab koolidele edastada ning selle alusel pakkuda lahendusi tekkinud raskustele ja aidata tulevikus õppijatel enesekindlamalt tööle minna.

Eelnevast lähtuvalt palun Teil vastata käesolevale küsimustikule. Küsimustikule vastamine on vabatahtlik ja anonüümne ning võtab aega 10-15 minutit. Kogutud andmeid kasutatakse vaid bakalaureusetöös ja üldistatud kujul.

Küsimused ja kommentaarid saatke minu meilile v.tsaregorodtsev@outlook.com

Täna küsimustikule vastamise eest!

I osa. Tugiteenused

Mis eriala Sa õpid?

- Abikokk
- Puidutöötaja
- IT-süsteemide noorempetsialist
- Muu _____

1. Kas Sa oled kursis, milliseid tugiteenused Sinu kutseõppeasutuses pakutakse?

- Jah
- Ei
- Ei tea

2. Milliseid tugiteenuseid Sa oled kasutanud oma õpingu jooksul? (vali kõik sobivad vastusevariandid)

- karjäärinõustamine
- õpinõustamine
- tööhõivespetsialisti teenus
- logopeedi teenus
- sotsiaaltöötaja teenus
- eripedagoogi teenus
- psühholoogi teenus
- füsioterapeudi teenuse
- tegevusterapeudi teenus
- loovterapeudi teenus
- Muu _____

3. Palun hinda, kuivõrd Sa jäid rahule pakutavate tugiteenustega?

- Jäin väga rahule
- Jäin pigem rahule
- Nii ja naa
- Pigem ei jäänud rahule
- Ei jäänud üldse rahule
- Ei ole tugiteenuseid kasutanud

4. Palun hinda, kuivõrd need tugiteenused toetasid tööle/praktikale minemist?

- Toetasid väga
- Pigem toetasid
- Nii ja naa
- Pigem ei toetanud
- Üldse ei toetanud
- Ei ole tugiteenuseid kasutanud

II osa. Raskused

5. Kuidas hindad oma valmisolekut peale kooli lõpetamist minna erialalasele tööle?

- Olen kindlasti valmis
- Olen pigem valmis
- Nii ja naa
- Pigem ei ole valmis

- Ei ole üldse valmis
- Muu_____

6. Vali alltoodud variantidest, mis tekitab ebakindlust tööle minemisel? (Vali kõik sobivad vastusevariandid)

- Mul ei ole piisavalt oskusi
- Mul ei ole piisavalt teadmisi, kuidas alustada töökoha otsinguid
- Minu praegune tervislik seisund ei luba mul alustada erialase tööga
- Soovin enne tööle minemist veel ennast erialaselt täiendada
- Soovin minna õppima uut eriala ning seetõttu ei ole veel valmis tööle minema
- Ma ei tunne ebakindlust tööle minemisel
- Muu_____

7. Palun märgi, milliste raskustega puutusid kokku töö/praktika jooksul (juhul kui praktika juba toimus või ise juba töötad). (Vali kõik sobivad vastusevariandid).

- Liiga kiire töötempo
- Oskuste puudus, et hakkama saada praktika/töö ülesannetega
- Kartus uue keskkonna ees
- Motivatsioonipuudus
- Üldine elukorralduse muutus
- Töö või praktika asukoht oli kaugel
- Töötasu vähesus või puudus
- Sotsiaalsete oskuste vähesus
- Töö või praktika jooksul pole ühegi raskusega kokku puutunud
- Pole veel tööl ega praktikal käinud
- Muu_____

III osa. Lahendused

8. Kuidas Sinu arvates on võimalik lahendada raskuseid, mis on seotud tööle/praktikale minemisega?

- Lühikesed töö- või praktikapäevad
- Suuremad pausid tööajal puhkamiseks
- Tugiteenuste kasutamise võimalus tööl või praktikal
- Töö- või praktikakoht tuttavas keskkonnas

- Enne tööle või praktikale minemist tutvumine tööülesannetega
- Suurem töötasu
- Töö- või praktikakoht kodu lähedal
- Muu_____

9. Kuidas kool on toetanud Sind tööellu/praktikale minemisel (vali kõik sobivad vastusevariandid)? Kui praktika veel ei ole toimunud, siis vali need tegevused, millega oled juba praegu kokku puutunud oma õpingute jooksul.

- Olen saanud koolilt abi CV ja motivatsioonikirja koostamisel
- Olen saanud ülevaate tööotsimise keskkondadest
- Olen abi saanud töökoha/praktika vestluse ettevalmistamiseks
- Kool aitas mulle leida töö/praktika kohta
- Muu_____

10. Kuidas võiks kool Sinu hinnangul veel toetada tööle või praktikale minemist?

11. Kuidas Sa ise saad toetada oma tööellu siirdumist? (Vali kõik sobivad vastusevariandid)

- Arendada oma erialaseid oskused koolivälisel ajal
- End rohkem motiveerida
- Arendada oma sotsiaalsed/suhtlemisoskused
- Panustada rohkem aega õppimisele
- Olla teadlikum tugiteenustest
- Muu_____

12. Kuidas saaks veel toetada kutseõppes õppija tööle minemise protsessi? (Vali kõik sobivad vastusevariandid)

- Rahalised toetused
- Abi dokumentide koostamisel
- Abi töö otsimisel
- Pikem praktika periood
- Tugiisiku tugi
- Ettevõtete või asutuste tugi, mis on loodud erivajaduste jaoks
- Muu_____

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Vladislav Tsaregorodtsev

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kutsekoolides õppivate erivajadustega noorte raskused ja lahendused tööle siirdumisel noorte enda hinnangul.“ mille juhendaja on Karmen Kalk reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Vladislav Tsaregorodtsev

/digitaalselt allkirjastatud/

23.05.2022